

Дуйшеналиев Ж.С.

МУЗЫКА АРКЫЛУУ БАЛАНЫН АКЫЛ ЖӨНДӨМДӨРҮН АКТИВДЕШТИРҮҮ

Дуйшеналиев Ж.С.

АКТИВИЗАЦИЯ УМСТВЕННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ РЕБЕНКА ЧЕРЕЗ МУЗЫКУ

J.S. Duishonalievich

REVITALIZATION OF THE CHILD'S MENTAL ABILITIES THROUGH MUSIC

УДК: 37:372.878

Бул сунуштаган макала, жеткинчектерди эстетикалык тарбиялоодо сулуулукту сезип түшүнүү, жаман менен жакшыны айырмалап билүү, көркөм-эстетикалык ишмердиктин түрлөрүн өздөштүрүп өз алдынча иш алып баруу жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган. Эстетикалык тарбиялоонун өтө айкын каражаты катары музыканын ролу, анын балдарга тийгизген таасири жана баланын жалпы музыкалдуулугун өнүктүрүү жөнүндө сунуштар берилет.

Негизги сөздөр: *эстетикалык тарбия, көркөм-эстетика, музыкалдуулук, эмоционалдык-образ, ыргак, темп, контрасттык көркөм образ ж.б.*

Представленная статья направлена на восприятие красоты в эстетическом воспитании детей, на умение различать хорошее от плохого, развитии способностей самостоятельной работы, усваивая художественно-эстетическую деятельность. Даются предложения по роли музыки, как средства эстетического воспитания и его влияния на детей, а также общие рекомендации развития музыкальности ребенка.

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, художественная эстетика, музыкальность, эмоциональный образ, темп, контрастный художественный образ и т.д.*

Presented article is focused on the perception of beauty in the aesthetic education of growing children, on the ability to distinguish good from bad, the development of skills of independent work, assimilating the artistic and aesthetic activities. Give suggestions on the role of music as a means of aesthetic education and its impact on children and the general recommendations of the child's musicality.

Key words: *aesthetic education, artistic aesthetics, musical, emotional image, pace, contrasting the artistic image, etc.*

Баланын акылы менен денесинин өнүгүшүнүн, анын адеп-ахлактык тазалыгы менен жашоого жана искусствого болгон эстетикалык мамилесинин толук айкалышы - баланын бирдиктүү инсандык сапаттарынын калыптанышынын бирден-бир зарыл шарты. Мындай бийик максатка жетүүнүн өбөлгөсү, балдарды музыкалык тарбиялоонун да туура уюштурулушу болуп саналат.

Эстетикалык тарбиялоо жеткинчектердин сулуулукту сезип түшүнүү, жаман менен жакшыны айырмалап билүү, көркөм ишмердиктин түрлөрүн өздөштүрүп өз алдынча иш алып баруу жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган.

Эстетикалык тарбиялоонун өтө айкын каражаты - бул музыка. Ал ушул максатка ылайык келиши үчүн, баланын жалпы музыкалдуулугун өнүктүрүш

керек. Жалпы музыкалдуулуктун негизги белгилери кандай? Алар төмөнкүлөр:

Музыкалдуулуктун биринчи белгиси – музыкалык чыгарманын мүнөзүн, көңүлүн сезе билүү, угулуп жаткан обонго кошо күйүү, ага «эмоциялык мамиле жасоо, музыкалык образды» [1] түшүнүү.

Музыка кичинекей угарманды толкундатат, андан жооптуу реакцияны чакырат, жашоонун айрым учурлары менен тааныштырат жана ассоциацияларды жаратат. Марштын ыргактык угулушу аны кубандырат, ага дем берет, ал эми ооруп калган куурчак тууралуу пьеса аны кейитет. Бала радиодон чондор аткарып жаткан көңүлдүү ырды угуп: “Эл майрамга кубанып жатат” - дептир. Демек, бала чондордун жан дүйнөсүн билдирип жаткан ырдын көңүлүн сезди.

Музыкалдуулуктун экинчи белгиси - угуу жана эң ачык, түшүнүктүү болгон музыкалык көрүнүштөрдү салыштырып баалоо жөндөмү. Бул үчүн негизинен элементардык музыкалык угуу маданияты, көркөм тактыктын тиги же бул каражаттарына багытталган угуу ыкыласы керек. Мисалы, балдар музыкалык добуштардын эң жөнөкөй сапаттарын (бийик жана төмөн, рояль менен скрипканын, комуз менен аккордеондун тембрдик угулушун ж.б.у.с.) «салыштырат, музыкалык чыгарманын жөнөкөй түзүлүштөрүн (жөнөкөй сабы менен кайырмасын ж.б.у.с.) айырмалайт, контрасттык көркөм образдардын тактыгын» [2] (обондун мээримдүү созулушу менен кайырманын ылдамдыгын) белгилейт. Демек, балада акырындап кубануу менен угуп аткарган жакшы көргөн чыгармалары топтоло баштайт да, музыкалык тактыктын алгачкы негиздери түзүлө баштайт.

Музыкалдуулуктун үчүнчү белгиси - музыкага чыгармачыл мамиле жасоо. Музыканы укканда бала көркөм образды өз алдынча элестетет да, аны ыр, оюн же бий аркылуу билдирет. Мисалы, ар бири солдаттардын куунак көңүлдүү жүрүшүн, аюунун оор басышын, коенектердин секиришин ж.б. билдирген кыймылдарды издейт. Белгилүү болгон бий кыймылдары жаңы комбинациялар менен варианттарда берилет. Балдар жөнөкөй көнүгүүлөрдү импровизациялайт. Демек, балада жалпы музыкалдуулук өнүккөн сайын, музыкага болгон эмоционалдык мамилеси пайда боло баштайт. Баланын угуусу калыптанып, чыгармачыл элестетүүсү жаралат. Балдардын кубанып, капаланышы эстетикалык өзгөчөлүккө ээ боло баштайт.

Музыка аркылуу баланын моралдык жүзүн калыптандыруунун каражаты деген эмне? Бул, музыка баланын сезимине түздөн-түз таасир тийгизгендиктен, анын моралдык жүзүн калыптандырат. Музыканын таасири кээде сүйлөшүү менен үйрөтүүдөн да күчтүү болушу мүмкүн. Демек, балдарды эмоционалдык-образдык мазмундагы чыгармалар менен тааныштырып, биз аларды сезимталдыкка чакырышыбыз зарыл.

Тарбия маселелерин чечүүгө коллективдүү ыр, оюн, бий жакшы шарттарды түзөт, анткени бул учурда балдар кандайдыр бир жалпы сезимдерге дуушар болушат. Хордо ырдоо катышуучулардын баарынан бирдей күчтү талап кылат. Туура эмес ырдаган бала ырдын жакшы угулушуна тоскоолдук кылат да, баарын артка тартат. Коллективдик жалпы сар-санаалар баланын жеке өнүгүүсү үчүн жакшы өбөлгө түзөт.

Демек, баланы курбуларынын үлгүсү, жалпы деми, аткаруучулук кубаныч, тартынчаак балдарды шыктандырат. Ал эми эрке, өзүмчүл бала үчүн башка балдардын ийгиликтүү аткарышын жаман жактарын көргөзбөгөнгө мажбурлайт. Мындай балада салмактуулукту тарбиялоо үчүн аны курбуларына жардам берүүгө чакырып, ошону менен бирге баланын жеке жөндөмдөрүн өнүктүрсө болот жана музыка менен өткөргөн убакыт жеткинчектердин жалпы жүрүм-турум маданиятына таасирин тийгизет.

Музыкалык ишмердиктин ар кайсы түрлөрүнүн алмашуусу (ырдоо, музыка угуу, балдар аспаптарында ойноо, музыкага жараша кыймылдарды аткаруу) балдардан ыкыласты, ой жүгүртүүнү, реакциянын тездигин, иреттикти, чыдамкайлыкты талап кылат. Мисалы, ырды аткарып жаткан маалында так баштап бүтүрүү; бий, оюн учурунда бирөөдөн ашам деп аракеттенбей музыканын гана чегинде кыймылдаганды билүү. Мунун баары токтоолукту калыптандырып, баланын эрктүү болуусуна тарбиялайт. Ошентип, музыкалык ишмердүүлүк баланын моралдык жүзүн калыптандыруу үчүн, адептик сапаттарды тарбиялоо үчүн зарыл шарттарды түзүп, адамдын жалпы маданияттуулугунун алгачкы негиздерин орнотот.

Музыка аркылуу баланын акыл жөндөмдөрүн активдештирүүнүн каражаты деген эмне? Бул, музыканы кабыл алуу акыл - эс процесстерине да байланыштуу болот, башкача айтканда ыкыласты, байкоочулукту, ой жүгүртүүнү талап кылат. Балдар добуштарды тыншайт, аларды салыштырат, окшошун жана бөлөктөрүн баамдайт, алардын көркөмдүк

мааниси менен таанышат, көркөм образдардын мүнөздүү маанилик өзгөчөлүктөрүн белгилейт, чыгарманын түзүлүшүн түшүнүүгө үйрөнөт.

Демек, чыгарманы угуп бүткөндөн кийин, тарбиячынын суроосуна жооп берип жатып, бала алгачкы корутундуларды жана салыштырууларды жасайт: пьесанын жалпы мүнөзүн белгилейт, адабий текст музыкалык каражаттарга бай экенин байкайт. Эстетикалык баамдоонун мындай алгачкы аракети баладан акылынын активдүү иштешин талап кылат да, педагог аркылуу багытталып турат.

Искусствонун башка түрлөрү сыяктуу эле «...музыка да маалыматчылык мааниге ээ. Анда жеткинчектерди жаңы элестетүүлөргө байыткан жашоо кубулуштары чагылдырылган» [3]. Мисалы, М.А.Бегалиевдин “Кыргызстаным” аттуу ырын угууда балдар анын салтанаттуулугун, демин, Мекенин даңазалаган элдин кубанычын сезет.

Баланын акылын жана эстетикалык сезимин өнүктүрүүдө чыгармачылыктын ар кайсы кичинекей белгилерин колдоп туруу абзел, себеби алар баланын кабыл алуусун жана элестетүүсүн активдештирет да, фантазиясын ойготот.

Мугалим балага чыгармачылык тапшырма бергенде, балада акыл-эсти талап кылган изденүү пайда болот. Мисалы, ырдаган мезгилде бала өз вариантындагы обонду жаратып, адабий текстке ылайык ыр интонациясын табууга аракет жасайт. Демек, музыкалык-ыргактык ишмердикте балдар кызыгуу менен бий кыймылдарын ойлоп таап, өзүнчө ырдап, музыкага жараша кыймылдашат. Бий, элдик бий, пантомима, өзгөчө музыкалык-драмалык оюн балдарды кыймыл, мимика, сөз аркылуу жашоо турмушун сүрөттөөгө, кайсы бир каарманды мүнөздөөгө чакырат. Мунун баары кандайдыр бир иретке багыныштуу болот. Демек, балдар музыканы угушат, анын темасын талкуулашат, каармандардын ролдорун бөлүштүрөт да, андан кийин гана аткарууга киришет. Ар бир этапта ойлонууга, фантазияга, чыгармачылыкка түрткөн жаңы маселелер пайда болот.

Адабияттар:

1. Махмутов М.И. «Проблемное обучение» – М., «Просвещение», 1975 г., 50-б.
2. В.В.Давыдов. Теория развивающего обучения. - М. «Интор»,1996. -46-б.
3. В.П.Зинченко. Психологические основы педагогики. М. «Гардарика», 2002. -89-б.

Рецензент: к.п.н. Мурзалиева З.К.